

doua a cărții (p. 83-142), facilitează și mai mult contactul cu descoperirile respective.

Abrevierile (p. 143-148), lista obiectelor (p. 149-150) și cele 92 de planșe întregesc această importantă realizare a arheologilor clujeni.

Nelu Zugravu

**Sever Dumitrașcu, Biharea, I, SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE
DIN ANII 1973-1980, Editura Universității Oradea,
Oradea, 1994, 269 p. + 124 fig. + CXXVII planșe**

Incheiat la finele anului 1980, primul volum al monografiei arheologice Biharea a trebuit să aștepte 14 ani până a fi publicat, după ce, în două rânduri, nu a primit aprobarea de editare.

Volumul este prefăcut de un *Cuvânt înainte* (p. 7-12), fiind apoi împărțit în șase capitole: I. *Introducerea* (p. 13-27); II. *Așezarea geografică* (p. 28-33); III. *Istoricul cercetărilor* (p. 34-60); IV. *Descrierea săpăturilor* (p. 69-92); V. *Monumente și materiale arheologice* (p. 93-237); VI. *Considerații istorice* (p. 238-256). Volumul este însoțit de lista abrevierilor, bibliografie și un rezumat în limba engleză (p. 238-288). Notele se găsesc la sfârșitul fiecărui capitol.

După ce sunt prezentate, în *Cuvânt înainte*, “peripețiile” volumului până la publicare și sunt aduse mulțumiri colectivului cu care a colaborat, în primul capitol autorul face o succintă prezentare a campaniilor de săpături de la Biharea și a modului în care au fost valorificate muzeografic descoperirile arheologice. Sunt prezentate apoi contribuțiile arheologilor români la studierea perioadei prefeudale și a feudalismului timpuriu din țara noastră, îndeosebi prin cercetările din așezările rurale. De altfel, legat de cercetarea așezărilor rurale, Sever Dumitrașcu aduce în discuție conceptul de “arheologie a așezărilor”, metodă larg folosită în arheologia europeană (*Siedlungssarchaeologie, Settlement Archaeology*), metodă care aduce un câștig real cercetării istorice. Se înlocuiește astfel vechea concepție de a se studia mai ales cimitirele și monumentele publice care domină cu necesitatea studierii omului și a comunității din care acesta face parte. “Arheologia așezărilor” impune studierea în totalitate a vestigiilor arheologice cu toate mijloacele posibile, preluându-se, în acest scop, și din metodele “noii arheologii” (metode fizico-chimice și matematice, structurale, sociologice sau paleo-etnografice), dar și valorificarea izvoarelor scrise, toponomiei și, nu în ultimul rând, tradiției locale și regionale, pentru ca toate aceste rezultate coroborate să permită cunoașterea, pe căi multiple, în sens arheologic, a vieții intime a unei așezări, a unui sat.

În capitolul al doilea este prezentat cadrul fizico-geografic al așezării Biharea, care se întinde de la bifurcația în direcția Marghita-Zalău a șoselei Oradea-Satu Mare, în dreapta, spre răsărit, până la locul unde șoseaua atinge vechea albie a pârâului Ceșmeu, pe un interfluviu format de cursurile pârâului Crișul Mic la sud-vest, pârâul Ceșmeu la est și râul Barcău la nord.

În capitolul al treilea sunt prezentate principalele momente și rezultate ale cercetărilor de la Biharea. După primele descoperiri, făcute întâmplător în 1873 (câteva

piese de bronz, publicate în 1886 de J. Hampel), în martie 1900, din însărcinarea Societății arheologice și de istorie din Bihor și Oradea încep săpături arheologice la Biharea P. Cseplő și I. Kardcsy, cu rezultate notabile și observații pertinente asupra atribuirii etnice a descoperirilor arheologice, într-o perioadă în care înseși relațiile lui Anonymus erau puse sub semnul întrebării. În 1924-1925, "în climatul de emulație științifică creat de Vasile Pârvan", sunt efectuate săpături la sud de cetatea de pământ, în punctul "Cărmidărie" de către arheologul clujean M. Roska. Este săpat un întins cimitir (506 morminte datând din secolele XI-XIV și câteva morminte din secolele IV-V) și șase locuințe din neolitic și epoca bronzului.

Săpăturile sunt reluate după al doilea război mondial, în 1954, de către M. Rusu, în punctul "Cărmidărie", continuându-se săpăturile în cimitirul descoperit în 1924, datat, după monedele descoperite, între domnia lui Andrei I (1046-1061) și cea a lui Andrei II (1202-1235). Între latura de sus a cetății de pământ și cimitir a fost descoperită o așezare cu un strat de cultură gros de 0,8 m, cuprinzând materiale din neolitic, epoca bronzului, prefeudalism și feudalismul timpuriu.

Capitolul al patrulea este consacrat descrierii săpăturilor, ce au fost efectuate în trei puncte topografice distincte: A. *Incinta Cetății de pământ* (1. Zona centrală, 2. Zona sud-vestică); B. *Partea de stațiune de la sud de Cetatea de pământ* (1. Punctul Lutărie 1; 2. Punctul Lutărie 2; 3. Punctul Lutărie 3; 4. Punctul Cărmidărie 1; 5. Punctul Cărmidărie 2); C. *Partea de stațiune de la sud de Cetatea de pământ* (1. Punctul Grădina S.A. Baraj; 2. Punctul "Însula"). Săpăturile s-au efectuat prin secțiuni și casete, urmărindu-se stratigrafia verticală și cea orizontală.

Capitolul al cincilea este dedicat monumentelor și materialelor arheologice, prezentate pe epoci și pe complexe. Astfel, au fost făcute descoperiri, în situri sau în poziții secundare, de materiale arheologice aparținând aproape tuturor epocilor istorice: neoliticul mijlociu, perioada de trecere spre epoca bronzului, epoca bronzului, Hallstatt, La Tène (cu descoperiri celtice și dacice), epoca romană (cu descoperiri aparținând dacilor liberi), epoca romano-bizantină (cu descoperiri dacice și daco-romane din secolele IV-V, descoperiri huno-sarmato-vandalice și daco-romanice din secolele V-VI și descoperiri gepide), epoca veche românească, secolele VII-X (cu descoperiri românești, slave, avare sau slavo-avare), epoca bizantină, secolele IX/X – XI (cu descoperiri românești și maghiare și de factură turanică veche) și epoca feudală timpurie, secolele XI-XIII (cu descoperiri românești și pecenegi-maghiaro-secuiești).

Ultimul capitol a fost consacrat considerațiilor istorice, pentru că, așa cum spune autorul, din realul arheologic trebuie stors adevărul istoric. Astfel, chiar pentru prima epocă istorică, neoliticul mijlociu, Sever Dumitrașcu definește, prin materialul ceramic îndeosebi (boluri, vase ușor bitronconice ornamentate cu motive plastice, barbotină, linii incizate, pictură cu roșu crud), un nou grup cultural local în Bihor, grupul Ceșmeu. Noul grup este încadrat cronologic după cultura Criș, în paralel cu unele elemente ale culturii Tisa, fiind contemporan cu faza Bucovăț I.

De asemenea, sunt aduse noi date pentru faza de sfârșit a epocii bronzului prin descoperirea mai multor complexe (locuințe, morminte, gropi) și material arheologic (piese de bronz, os, ceramică), definind o nouă cultură, cultura Biharea, căreia îi sunt atribuite și alte descoperiri din Crișana (Andrid, Cociuba Mare, Oradea-Salca etc.).

Ne găsim de fapt, opinează autorul, într-o etapă când “se sparge structura regională a culturilor protho-thracice de tipul Otomani” (p. 239), pentru ca în Hallstatt-ul mijlociu (faza C) ceramica de la Biharea să indice o populație tracică locală, fără influențe sudice, ilirice. Noi precizări sunt aduse și pentru secolele IV-III î.H., mai ales în ceea ce privește interferențele celto-dacice, autorul evidențiind însă specificitatea fiecărei culturi.

Așezarea este locuită și în secolele I-III d.H., cu descoperiri dacice de epocă romană, ce se înscriu în orizontul de descoperiri Sântana-Biharea-Medieșul Aurit, și chiar după părăsirea romană, cum o demonstrează tezaurul de monede de bronz romane imperiale târzii (sec. IV) descoperite întâmplător la Biharea. Sec. VI d.H. este documentat printr-un orizont cultural de tipul Florești-Sânmiclăuș-Morești, atestând o populație sedentară, cu un trai modest, folosind o ceramică lucrată la roată de culoare cenușie sau negricioasă. Se conturează astfel, în Transilvania și Crișana, în zona circumscripșă munților Apuseni, un orizont cultural negepidic și anteslav, pe care autorul îl încadrează în “pânza unitară de descoperiri autohtone, daco-romane din vatra Daciei, acum a Daco-Romaniei” (p. 244).

Pătrunderea slavo-avarilor în Transilvania și Crișana a condus la conviețuirea autohtonilor cu noii veniți. Continuitatea acestora este dovedită și pentru sec. VII-X, la Biharea descoperindu-se locuințe încălzite cu cuptoare de piatră, unelte și ustensile caracteristice civilizației vechi românești.

Pentru sec. X-XI se poate vorbi de numeroase influențe bizantine (ornamentarea cu roțița și alveole), normale în urma revenirii Imperiului bizantin la Dunăre, a reluării legăturilor economice, religioase și politice a lumii românești cu Bizanțul. Se confirmă, de altfel, prin descoperirile din această epocă de la Biharea, dar și din alte așezări, existența în Crișana a voievodatului bihorean condus de Menumorut.

Ultima etapă de locuire, din sec. XI-XIII, este marcată prin individualizarea descoperirilor grupurilor de populații nou pătrunse în zonă: maghiari, secui, pecenegi, mai ales după organizarea regatului feudal maghiar.

Volumul se încheie cu o bogată ilustrație a materialelor arheologice, la care se adaugă numeroase fotografii ale stațiunii arheologice și monumentelor arheologice, precum și planuri ale stratigrafiei verticale și orizontale.

Fără a încerca să facem o critică volumului, menționăm că s-ar fi impus întocmirea unui Indice, precum și a unui rezumat mai amplu. De asemenea, definirea grupului neolitic Ceșmeu ar fi impus o mai largă prezentare, îndeosebi a materialului ceramic (sunt prezentate doar trei fragmente ceramice). Nu în ultimul rând, credem că ar fi fost preferabil să se folosească un singur sistem de notare a cronologiei (în ultimul capitol s-au folosit trei sisteme: î.e.n./e.n., d.H. și A.D.), precum și notarea corectă a secțiunilor (I și nu I-a, a II-a și nu II-a).

Încununând o activitate de peste 15 ani de muncă, primul volum al monografiei stațiunii arheologice Biharea aduce contribuții valoroase pentru studierea evoluției comunităților umane în Crișana, în special pentru mileniul I d.H., perioadă în care se formează și individualizează etnicul românesc.

Vasile Cotiugă